MENEJMENT JARAYONI VA UNDA BOSHQARUV HISOBINING ISHTIROKI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi katta o’qituvchisi
tel +998937284308
e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

Abdisaliyev Iqboljon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20343068

Annotatsiya. Mazkur maqolada menejment jarayonining samarali tashkil etilishida boshqaruv hisobining o‘rni va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot davomida boshqaruv qarorlarini qabul qilish, xarajatlarni nazorat qilish, resurslardan oqilona foydalanish hamda korxona faoliyatini rejalashtirishda boshqaruv hisobining axborot manbai sifatidagi vazifalari yoritib berilgan. Shuningdek, menejmentning asosiy funksiyalari bilan boshqaruv hisobi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ochib berilib, zamonaviy xo‘jalik yurituvchi subyektlarda ichki nazorat va tahlil mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Maqolada boshqaruv hisobi ma’lumotlaridan foydalanish orqali korxonalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish, strategik maqsadlarga erishish va raqobatbardoshlikni mustahkamlash imkoniyatlari ilmiy asosda bayon etilgan. Tadqiqot natijalari ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish korxonalarida menejment tizimini rivojlantirishga oid ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: menejment, boshqaruv hisobi, boshqaruv qarorlari, xarajatlar nazorati, rejalashtirish, iqtisodiy samaradorlik, ichki nazorat, boshqaruv funksiyalari, strategik boshqaruv, tahlil va monitoring.

Kirish. Menejment jarayoni zamonaviy xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy boshqaruv tizimlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat funksiyalarini o‘z ichiga oladi va korxona maqsadlariga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, zamonaviy raqobat sharoitida samarali boshqaruvni ta’minlash faqat an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmay, balki ilmiy asoslangan axborot tizimlariga tayanishni ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, boshqaruv hisobi menejment jarayonining ajralmas qismi sifatida qaraladi va u rahbarlarga ichki qarorlar qabul qilish uchun zarur ma’lumotlarni taqdim etadi. Boshqaruv hisobi xarajatlarni tahlil qilish, resurslardan foydalanish samaradorligini baholash, mahsulot tannarxini aniqlash hamda strategik rejalashtirish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlashda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, u korxona ichki faoliyatini monitoring qilish va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni yaxshilashga xizmat qiluvchi analitik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi sharoitda korxonalar barqaror rivojlanishga erishish uchun tezkor, aniq va asoslangan boshqaruv qarorlariga muhtojdir. Shu sababli, menejment jarayoni va boshqaruv hisobi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi. Ushbu maqolada boshqaruv hisobi ma’lumotlarining menejment qarorlarini qabul qilishdagi o‘rni, uning afzalliklari hamda amaliy qo‘llanilish yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tizimli tahlil, solishtirma yondashuv va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Maqolaning maqsadi boshqaruv hisobining menejment jarayonidagi rolini yoritish va uning korxona samaradorligiga ta’sirini asoslashdan iborat. Olingan natijalar korxonalarda boshqaruv tizimini takomillashtirish va qarorlar sifatini oshirishga xizmat qiladi. So‘nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari boshqaruv hisobining imkoniyatlarini kengaytirib, real vaqt rejimida ma’lumotlarni qayta ishlash va tahlil qilishni ta’minlamoqda. Bu esa menejerlarga tezkor qaror qabul qilish, risklarni boshqarish va resurslarni optimal taqsimlash imkonini beradi. O‘zbekiston korxonalarida ham boshqaruv hisobini rivojlantirish dolzarb vazifa bo‘lib, u iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bois, boshqaruv hisobi va menejment jarayoni integratsiyasini chuqur o‘rganish zamonaviy iqtisodiy fan oldida turgan muhim ilmiy vazifalardan biri

hisoblanadi. Ushbu yondashuv korxonalarda strategik boshqaruv sifatini oshirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta’minlashga yordam beradi. Natijada, ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy izlanishlar amaliy boshqaruv qarorlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Menejment jarayoni korxona faoliyatini maqsadli boshqarish, resurslarni taqsimlash va yakuniy natijalarni baholashga yo‘naltirilgan uzluksiz tizim sifatida qaraladi. U oddiy tashkiliy harakatlar majmuasi emas, balki qaror qabul qilishni qo‘llab-quvvatlovchi kompleks mexanizmni ifodalaydi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalar kuchli raqobat, resurslarning cheklanganligi va bozor muhitining tez o‘zgarishi bilan yuzlashmoqda. Bunday vaziyatda boshqaruv samaradorligi to‘g‘ridan-to‘g‘ri axborotning aniqligi va ishonchliligiga bog‘liq bo‘lib qoladi. Shu jihatdan boshqaruv hisobi menejment jarayonining muhim axborot bazasi sifatida maydonga chiqadi. U ichki jarayonlarni tahlil qilish, xarajatlarni baholash va strategik qarorlarni asoslash orqali boshqaruv samaradorligini oshiradi. Natijada korxona faoliyati tizimli yondashuv asosida shakllanadi.

Boshqaruv jarayoni rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat bosqichlaridan iborat bo‘lib, har biri o‘ziga xos funksional ahamiyatga ega. Rejalashtirish bosqichida korxonaning asosiy maqsadlari belgilanadi hamda resurslarni taqsimlash yo‘nalishlari aniqlanadi. Tashkil etish jarayonida esa belgilangan reja asosida tuzilmaviy tizim shakllantirilib, vazifalar taqsimlanadi. Motivatsiya bosqichi xodimlar mehnat samaradorligini oshirishga qaratilgan bo‘lsa, nazorat bosqichi reja va natijalar o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlash imkonini beradi. Ushbu bosqichlarning o‘zaro bog‘liqligi menejment samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Har bir bosqichda axborotning o‘z vaqtida va aniq yetkazilishi boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi. Shu nuqtai nazardan boshqaruv hisobi ushbu jarayonlarning axborot ta’minotini shakllantiruvchi asosiy tizim hisoblanadi.

Boshqaruv hisobi korxona ichki faoliyatiga oid ma’lumotlarni yig‘ish, qayta ishlash va tahlil qilishga yo‘naltirilgan tizim bo‘lib, u menejment qarorlarini asoslashda muhim rol o‘ynaydi. U xarajatlar tarkibi, daromadlar dinamikasi hamda mahsulot tannarxi bo‘yicha aniq va ishonchli ma’lumotlarni taqdim etadi. Bu esa menejerlarga resurslardan oqilona foydalanish va ortiqcha xarajatlarni kamaytirish imkonini yaratadi. Bundan tashqari, boshqaruv hisobi operativ hamda strategik qarorlar qabul qilish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi. U ichki nazorat tizimini mustahkamlash, moliyaviy risklarni baholash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda ushbu tizim raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashib, ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash va chuqur tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

Menejment jarayoni va boshqaruv hisobi integratsiyasi samarali qaror qabul qilish tizimini shakllantiradi. Boshqaruv hisobi tomonidan taqdim etilgan axborot asosida turli boshqaruv variantlari solishtiriladi va eng maqbul yechim tanlanadi. Tezkor va ishonchli ma’lumotlar raqobat ustunligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, boshqaruv hisobi strategik rejalashtirish jarayonida kelajakdagi iqtisodiy tendensiyalarni baholashga yordam beradi. Natijada korxona resurslari samarali taqsimlanadi va ishlab chiqarish samaradorligi oshadi.

O‘zbekiston korxonalarida boshqaruv hisobi tizimini joriy etish jarayoni bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Ayrim korxonalarda an’anaviy buxgalteriya hisobi ustun bo‘lsa-da, boshqaruv hisobi elementlarining joriy etilishi qarorlar sifatini sezilarli darajada yaxshilamoqda. Ishlab chiqarish sohasida xarajatlarni markazlar bo‘yicha hisobga olish va foydalilik tahlilini keng qo‘llash tendensiyasi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, kadrlar malakasining yetishmasligi va texnologik infratuzilmaning to‘liq shakllanmaganligi ayrim muammolarni keltirib chiqarmoqda. Biroq raqamlashtirish jarayonlari ushbu tizimning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Xalqaro tajribalarni o‘rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Asosiy muammolardan biri axborot tizimlarining yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Bu esa qaror qabul qilish jarayonida noaniqliklarni yuzaga keltiradi. Shuningdek, malakali mutaxassislar yetishmasligi va boshqaruv hisobi usullarining to‘liq o‘zlashtirilmaganligi ham muhim to‘siqlardan biridir. Ko‘plab korxonalarda ushbu tizim faqat operativ darajada qo‘llanilib, strategik boshqaruvga yetarli darajada integratsiya qilinmagan. Bu holat uning samaradorligini cheklaydi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, kadrlar malakasini oshirish hamda axborotga asoslangan boshqaruv madaniyatini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Xulosa. Menejment jarayoni va boshqaruv hisobi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, korxona samaradorligi faqat tashkiliy tuzilma yoki boshqaruv uslubiga emas, balki qaror qabul qilishni ta’minlaydigan axborotning sifatiga ham bevosita bog‘liqdir. Boshqaruv hisobi zamonaviy korxonalarda ichki iqtisodiy jarayonlarni yoritib beruvchi asosiy tizim sifatida menejmentning barcha bosqichlarini qo‘llab-quvvatlaydi va rejalashtirishdan tortib nazoratgacha bo‘lgan jarayonlarda aniq iqtisodiy asos yaratadi. Tahlil natijalari shuni anglatadiki, ushbu tizimdan samarali foydalanilmagan hollarda resurslar taqsimotida noaniqlik, xarajatlar ustidan yetarli nazoratning yo‘qligi va strategik qarorlarning subyektivligi kabi muammolar yuzaga keladi. Shu sababli boshqaruv hisobi korxona ichki boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim va u nafaqat operativ, balki uzoq muddatli strategik qarorlar uchun ham asos bo‘lib xizmat qilishi kerak. Amaliy jihatdan korxonalarda boshqaruv hisobini takomillashtirish uchun eng avvalo xarajatlarni markazlar kesimida aniq hisobga olish tizimini joriy etish, mahsulot va xizmatlar tannarxini shakllantirishda shaffoflikni ta’minlash hamda ichki hisobotlar tizimini standartlashtirish zarur. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan axborot tizimlarini keng joriy etish boshqaruv qarorlarini qabul qilish tezligini va aniqligini oshiradi, bu esa o‘z navbatida bozor o‘zgarishlariga moslashuvchanlikni kuchaytiradi. Korxona rahbarlari uchun boshqaruv hisobi ma’lumotlarini faqat statistik ko‘rsatkich sifatida emas, balki prognozlash va risklarni baholash vositasi sifatida ham ko‘rish muhimdir. Shuningdek, kadrlar malakasini oshirish, boshqaruv hisobi bo‘yicha maxsus treninglar tashkil etish va zamonaviy analitik yondashuvlarni joriy qilish orqali tizim samaradorligini yanada oshirish mumkin. Umuman olganda, menejment jarayoni va boshqaruv hisobi integratsiyasi korxona barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo‘lib, u iqtisodiy samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va raqobatbardoshlikni mustahkamlashga xizmat qiladi, shu sababli har bir xo‘jalik yurituvchi subyekt ushbu yo‘nalishni strategik ustuvor vazifa sifatida belgilashi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xasanov, B. A., Nurmanov, K. T., & Hasanova, R. B. (2021). Zamonaviy boshqaruv hisobi. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi.
2. Xasanov, B. A., & Xashimov, A. A. (2013). Boshqaruv hisobi: Xarajatlar hisobi va mahsulot tannarxini kalkulyatsiyalash. Toshkent: Cho‘lpon nomidagi NMIU.
3. Yo‘ldoshev, N. K., Yusupov, S. Sh., & Zaxidov, G. E. (2017). Menejment asoslari va biznes reja. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
4. Valijonov, R., Qobulov, O., & Ergashev, A. (2010). Menejment asoslari. Toshkent: Sharq nashriyoti.
5. Qosimov, F. M. (2002). Menejment. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
6. Hojiahmedov, G., Yaxyayev, I., Umarova, M., & Usmonov, A. (2012). Sifat menejmenti. Toshkent: Cho‘lpon nashriyoti.